

Jaczó Dániel:

A szoftverlicencek tipológiája

Bevezetés

A szoftverlicencek tipizálásának gazdag irodalma van, főleg rövid tanulmányokban, esszéekben és internetes szócikkekben találkozhatunk a szoftverlicencek típusainak valamely fajta rendszerbe foglalásával. Ahány szerző, annyi rendszertani megközelítés létezik. Dudás Ágnes is erre hívja fel a figyelmet egy a témával foglalkozó írásában: „Jellegzetessége a szoftverkategóriákkal foglalkozó irodalomnak, hogy egyes nézetek szélsőségesen eltérnek egymástól, illetve a felismerhetetlenségig összemosódnak.”

A fentiekkel nem vitatkozva, de néhány kiegészítést téve előlegezem meg a jelen tanulmány tárgyát és módszertani szempontjait. Mindenekelőtt rögzítem, hogy „szoftverkategóriákkal” a jelen tanulmány nem foglalkozik, mert a műszaki-technológiai jellegű megközelítés, amely megkülönbözteti pl. az operációs rendszert, a programnyelveket, a felhasználói programokat, vagy egyéb, funkcionális szempontú megkülönböztetést ad, nem tárgya a jogi szempontú elemzésnek. A jelen írásban tehát kizárólag licencekkel, licenelési metódusokkal és licenc típusokkal foglalkozunk. Bár a kategorizálásnak a fent idézettek szerint számos megközelítése lehet, összességében látható, hogy vannak meghatározó irányvonalak, és a jelen tanulmányban ezek szintézisét igyekszem visszatükrözni, a legáltalánosabb kategorizálási szempontokat, és a legfőbb szoftvertípusokat alapul véve.

A jelen dolgozat két kategorizálási szempont alapján csoportosítja a szoftverlicenc-típusokat: a licenelési metódusa, valamint a jogtulajdonosi érdekérvényesítés szempontja szerint.

I. A licencek osztályozása a licencelés módusa szempontjából

A licencelés módusa alapján azt a szerződéses technikai módszert értem, amellyel a felhasználóval való szerződéskötés megtörténik. Ez nem írható le egyetlen jogi megközelítésű módszertannal, mint például a szerződés alakja, vagy az általános szerződési feltétel – egyedi szerződés ellentétpárja: inkább ezen szempontoknak valamely együttes figyelembevételével, a szoftverek értékesítésére és licencelésére jellemző tipikus módozatok osztályozásáról beszélhetünk.

Előljáróban egy rövid áttekintés e csoportosításhoz. A tárgyalta kategóriák két nagy halmaza: a sztenderd, és az egyedi szoftverlicenck csoportja. Sztenderdnek nevezünk minden olyan szoftverlicenct, amelyet kereskedelmi forgalomban nyilvánosan terjeszt a gyártó, vagy a szerző, akár forgalmazói hálózaton keresztül, akár másként. A sztenderd szoftverlicenck nem egyedileg megvásárolt licenck, és nem egyéni célok szolgálatában állnak, hanem voltaképp általános végfelhasználói licenckfeltételek, amelyeket a licenckbe vevőknek úgy kell elfogadniuk, ahogy vannak. Ezzel szemben az egyedi szoftverlicenck azok a felhasználási szerződések, amelyek a szoftver előállítója és annak egy egyedi megrendelője között kötődnek, ezek általában fejlesztési szerződések, amelyek sokszor együtt járnak a szoftverre vonatkozó vagyoni jogok (a szellemi tulajdonjog) átruházásával.

A sztenderd szoftverlicenckeken belül a hagyományos megközelítésben négy kategóriát volt szokás megkülönböztetni: a dobozos szoftvert, az OEM-szoftvert, a volumenlicenct, és az online letöltött szoftver kategóriáját. A csoportosítás negyedik elemét az eredményezte, hogy az INFOSOC-irányelv értelmében az online letöltött szoftvert sokáig egy eltérő felhasználási módnak, a letöltés útján nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel esetének tekintették. Mióta azonban az Oracle v. UsedSoft ügyben az Európai Unió Bírósága rámutatott, hogy a Szoftver-Irányelv a szoftverekre vonatkozóan lex specialis, és figyelembe véve, hogy a Szoftver-Irányelv az online letöltést nem tárgyalja külön felhasználási módként, mivel nem tesz különbséget a szoftver-műpéldányok anyagi hordozón vagy immateriális formában történő többszörözése között, ezért a helyes jogértelmezés szerint az online módon letöltött, és így értékesített szoftvert nem lehet licenckelési szempontból önálló kategóriának tekinteni. A licenck szempontjából ugyanis teljesen mindegy, hogy a szoftver műpéldánya egy anyagi

hordozóról kerül rá a gépre, vagy internetes letöltés útján. A korábbi megközelítés anakronisztikusságát az is mutatja, hogy voltaképp a sztenderd szoftverlicenckódokon belüli három másik kategória mindegyike elképzelhető akként, hogy a szoftver-műpéldány átadására fizikai hordozón kerül sor, vagy pedig letöltés útján valósul meg.

I. 1. Sztenderd szoftverlicenckódok

I.1.1. Teljes dobozos termék (FPP – full packaged product, vagy COTS):

Ez talán a klasszikusnak nevezhető megoldás, amelynek lényege, hogy a szoftvert egy erre a célra szolgáló anyagi hordozóra rögzíti a gyártó, és azt – a program dokumentációjával együtt – becsomagolja, hogy bolti kiskereskedői hálózaton keresztül értékesítse. A dobozban a felhasználói kézikönyvön kívül megtalálható a licenckód is. Közkeletűen és kiterjesztő értelemben gyakorta a dobozos szoftver kifejezést használják a sztenderd szoftver helyett – pl. közbeszerzések kiírásaiban – olyankor, amikor valójában a sztenderd szoftver lenne a helyes kifejezés. Amennyiben a fogalommal jelölni kívánt jelentést kifejező angol nyelvű terminus technicus-t keresünk, akkor a legmegfelelőbb kifejezés minden bizonnyal a COTS (commercial off-the-shelf) software, vagy egyszerűbben az off-the-shelf software elnevezés. A COTS egyik meghatározása szerint egy melléknév, amely olyan készen kínált szoftver- és hardvertermékeket jelöl, melyeket a nyilvánosság számára elérhető módon értékesítenek. Ma már azonban a „dobozos” termék ironikus módon inkább jelenti önmagát a dobozt és dokumentációt, csak éppen a műpéldány hiányzik belőle: mivel már nem népszerű az anyagi hordozó, ezért a dobozban csak egy licenckódot találunk, amelynek segítségével a gyártó honlapjáról letölthetjük a programot.

I.1.2. Előtelepített szoftver (OEM - *Original Equipment Manufacturer*):

Ebben az esetben árukapcsolásról van szó, vagyis a szoftver a számítógépre előzetesen telepítve lett, a felhasználónak a számítógép első indításakor kell csak elfogadnia a Végfelhasználói Licenckódot (EULA). A legális és eredeti előtelepített szoftverhez a gyártó általában mellékelik a szükséges dokumentációt, továbbá a Microsoft a számítógépre ragaszt(at)ja a COA (Certificate of Authenticity – eredetiséget igazoló tanúsítvány) matricáját

is. Itt is megemlítendő, hogy a hagyományos OEM-szoftver azt jelentette, hogy a szoftver telepítve van az adott hardverre, és használatra kész, manapság pedig ennek is megvan a (félig) online változata: a hardvereszközön csak előtelepítve található meg a szoftver, és a program hiányzó részének feltelepítésére a gép első üzembe helyezésekor, online letöltés útján kerül sor.

I.1.3. Volumenlicenckek specifikált metrika szerinti vállalati licencstruktúrákhoz:

Rendszerint szervezeti felhasználásra szánt és meghatározott metrika szerint értékesített szoftverek, melyeknél a kvantitatív mutatók lehetnek: szerverre telepíthető műpéldány száma, kliensoldali elérés számszerű mutatója (lehet nevesített vagy konkurens felhasználókban mérni, vagy akár gépenként), továbbá meghatározott funkcionalitások, jogosultságok, kiegészítő alkalmazások, és sok egyéb mérték szerint – az alkalmazott metrikáknak csak a gyártói fantázia szab határt.

I.1.4. Volumenlicenckek mint díszkontáron kínált szoftvercsomagok:

A mennyiségi licenckek ezen másik jelentésének lényege, hogy a licenckek tömeges beszerzésére tekintettel mennyiségi kedvezményeket, kedvezőbb árszinteket ér el a licencbevevő. Ebben az esetben a mennyiségi licenc alatt pusztán azt értik, hogy egy adott szervezet tömegesen rendel meg egy szoftvert. A mennyiségi licencprogramok keretében javítható az ár-érték arány: minél több szoftvert veszünk, annál nagyobb kedvezményt kapunk.

I. 2. Egyedi szoftverlicenckek

Egyedi fejlesztésű szoftver az, amely vállalkozási szerződés keretében, a megrendelő egyedi igényeinek megfelelően, részletes specifikáció alapján kerül kifejlesztésre. Az egyedi fejlesztésű szoftver jellegzetessége a felhasználási engedély szempontjából nemcsak abban áll, hogy itt nincs sztenderd végfelhasználói licenck szerződés (EULA), vagy hogy jellemzően sor kerül a vagyoni jogok átruházására. Van egy olyan sajátossága is, amely által az egyedi fejlesztésű szoftver egyedileg megtárgyalt licenck kilóg a nyilvánosan terjesztett

műpéldányok világából: ha valamiért nem kerül sor a vagyoni jogok átruházására (természetesen ez is előfordulhat), és a licenbevevő csak egy széleskörű felhasználási jogot kap, akkor az ilyen licenccel kapott szoftver-műpéldányra vonatkozóan nem következik be a jogkimerülés. A jogkimerülés lényege, hogy a kereskedelmi forgalomban terjesztett műpéldányon a műpéldány tulajdonjogának első átruházásával a szerzői jogi jogosultnak a terjesztésre vonatkozó kizárólagos joga az adott műpéldány tekintetében kimerül, így az szabadon továbbértékesíthető. Ennél fogva egyedi szoftverlicenccel – ha nem kerül sor a vagyoni jogok átruházására – a licenbevevő akár olyan szerződést is köthet a licenbevevővel, amelyben a továbbértékesítés lehetőségét teljesen jogszerűen kizárja.

II. A licenck osztályozása tulajdonosi érdekérvényesítés szempontjából

A licenck széleskörű osztályozása alatt azt a szempontrendszert értem, amely szerint szoftvertipizálást a legáltalánosabb jelleggel végzi a szakirodalom. Ez az általános szempontrendszer alapvetően a nyílt és a zárt forráskód, azokon belül pedig a szoftver licenclésének jellege szerint kialakult főbb elnevezések (licenctípusok) mentén vázolja fel a kategóriákat. Dudás Ágnes dolgozatában a két legnagyobb kategóriát önzetlen szoftverekként és érdekszoftverekként határozza meg. Noha az elnevezés nagyjából ugyanazt fedi, mint a nyílt forráskódú – zárt forráskódú kategóriapár, illetve a szabad szoftver – tulajdonosi szoftver kategóriapár, az általa használt fogalmaknak – még ha nem is olyan általánosan bevettek – egy kétségtelen előnyére mégis fel kell hívni a figyelmet. A „szabad szoftver” kifejezés időben később született meg, mint a tulajdonosi szoftverek, és tulajdonképpen az utóbbiakkal szembeni kritikus válaszként alkották meg a fogalmat a mozgalom úttörői. A valóságban azonban az, ami a szabad szoftvernek megfelel, időben korábban volt: a számítógépes programozás kezdetén a programozók a szoftvereket eleve közkinccsnek tekintették, nem gondoltak azok jogi védelmére, annak lehetőségére – viszont a „szabad szoftver” elnevezés még nem létezett, nem is lett volna miért így nevezni őket. Így aztán történetileg az „önzetlen szoftver” valóban helytállóbb, hiszen kezdetben minden szoftver önzetlen volt, a számítástechnika fejlődésének útját ugyanis elsősorban a hardverben látták, míg nem valaki belátta, hogy a szoftverfejlesztés egyrészt idő- és munkaigényes, másrészt

pedig kereskedelmileg hasznosítható és megtérülő befektetés. 1976-ban Bill Gates (William Henry Gates) így fogalmazta meg a felismerést: „Miért van ez? A legtöbb kedvtelés-programozónak tisztában kellene lennie azzal, hogy többségük lopja a szoftverét. A hardverért fizetni kell, de a szoftver, az valami, amit meg kell osztani. Ki törődik azzal, hogy akik dolgoztak rajta, megkapják-e a járandóságukat?” Ennek a felismerésnek és a kommercializálódási folyamatnak az eredményeként született meg a tulajdonosi szoftver, később pedig, az azzal egyet nem értők táborának filozófiájaként, és szóalkotásuk eredményeként a szabad szoftver fogalma. Technikai értelemben a jogok korlátozása azzal érhető el, ha a forráskódot védjük, nem tesszük mások által megismerhetővé, ennek megfelelően a tulajdonosi szoftverek forráskódja zárt. A szabad szoftver mozgalmának hívei pedig éppen ellenkezőleg, közösségi szabadságjogokat kívánnak adni, és publikus hozzáférést kívánnak biztosítani a szoftverhez, így ennek velejárója a bárki által szabadon megismerhető, terjeszthető nyílt forráskód.

II. 1. Tulajdonosi szoftverek / zárt forráskódú szoftverek

Tulajdonosi szoftvernek nevezünk minden olyan szoftvert, amelynek alkotói nem mondtak le jogaikról. Értelemszerűen itt elsősorban a vagyoni jogokról van szó, hiszen a „tulajdonosi szoftver” illetően mivoltának tényleges megjelenési formája általában az, hogy a gyártó feltünteti magát ilyen minőségben, és bizonyos jogokat fenntart, amelyeket a licencszerződésben ír le. Mivel maga a szoftveripar az Amerikai Egyesült Államokban fejlődött ki, ezért a tulajdonosi szoftver kategóriája is ott alakult ki, ahol ennek a terminológiának amúgy értelmezési nehézségei nem adódnak: mivel a szoftveren fennálló jogok gyakorlatilag csak a vagyoni jogokat jelentik, és azok sokkal inkább áruként viselkednek és forgalomképesebbek, mint a kontinentális jogban, ezért Amerikában evidens, hogy a tulajdonosi szoftver gyakorlatban az IPR holder, a szoftverfejlesztő vállalkozás által fejlesztett szoftvert jelenti. A tulajdonosi szoftvereken belül megkülönböztetünk visszterhes és ingyenes szoftvereket. A tulajdonosi szoftverek közös jellemzője a zárt forráskód.

II.1.1. Tulajdonosi kereskedelmi szoftver

Kereskedelmi szoftver mindaz, amit kereskedelmi forgalomba szántak, vagyis amelyhez visszterhesen lehet licencet szerezni. A jelen dolgozat kereteit meghaladja annak részletező

tárgyalása, hogy a zárt forráskód csak részben megengedett, ezért itt csak utalok rá, hogy a licencszerződések jogellenesen zárják ki abszolút hatállyal a visszafejtés, a kód megismerésének lehetőségét. A kereskedelmi szoftver jellemzően szoftvergyártótól származik (vagyis tulajdonosi szoftver), zárt forráskódú, és a hozzá tartozó licencszerződés részletekbe menően szabályozza és korlátozza a felhasználó jogait, gyakorta még a jogszabályi előírásokkal ellentétben álló szigorúsággal is. A kereskedelmi szoftver eredendően és jellemzően inkább tulajdonosi szoftver, ám manapság egyre terjed a kereskedelmi szoftver szabadszoftver-modellje. Maga az FSF (Free Software Foundation) és az OSI (Open Source Initiative) is azt kívánják kiemelni, hogy a szabad szoftver nem feltétlenül ingyenes szoftvert jelent, és hogy a kereskedelmi szoftver is lehet szabad szoftver. Tulajdonképpen ebben a körben egy eltérő üzleti modellről van szó. A hagyományos tulajdonosi kereskedelmi szoftver esetében a szoftvergyártó kifizettet egy (jellemzően) egyszeri, magasabb licencdíjat, ennek fejében vállalja a frissítéseket, és vagy a licencdíj fejében, vagy további járulékos díj fizetése ellenében a gyártói támogatást. Ezzel szemben a szabad szoftver üzleti modelljében nincs licencdíj, viszont az egyes forgalmazók díjat számíthatnak fel a terjesztésért, valamint a támogatási és a testreszabási (egyediesítési) szolgáltatásokért. A tulajdonosi kereskedelmi szoftverek értékesítési modelljéhez számos licenc típus tartozik. Ezek közül tipikusan az EULA (End User Licence Agreement – végfelhasználói licencszerződés) az, amely a jelen fejezetben tárgyalt többi altípussal tartalmilag teljesen egy szinten említhető, ugyanis – mint elnevezése tükrözi – ez az a licenc, amely a fejlesztő (vagyoni jogi jogosult) és a végfelhasználó közt jön létre. Számos más licenc típus van, amelyek funkciójuknak megfelelően vagy az értékesítési lánc más szintjén álló szereplővel, vagy nagyvállalati felhasználás miatt illetve bármely egyéb okból kifolyólag a végfelhasználóétól eltérő volumenű szolgáltatásra – és ennek keretében gyakran a főszolgáltatás melletti egyéb kiegészítő szolgáltatásra – irányulnak, ilyenek pl.: támogatási szerződés, szolgáltatási szint megállapodás, karbantartási szerződés, disztribútori szerződés, továbbfejlesztési és forgalmazási tevékenységre vonatkozó szerződés. Ezeket a jelen dolgozatban részletesen nem tárgyalom, csak utalok rájuk. Megjegyzendő, hogy az utóbb említett licenckategóriák sokszor a szerződés fő tárgyát tekintve inkább szolgáltatásra irányuló szerződésnek minősülnek (pl. támogatás), de a tevékenység kifejtése során létrejönnek olyan szoftverelemek, amelyek szerzői jogilag védettek, és amelyek beépülnek a támogatott szoftverbe, ennél fogva az ilyen szolgáltatási szerződésnek felhasználásra való jogosítási vetülete, szerzői jogi hatálya is van.

II.1.2. Ingyenes tulajdonosi szoftverek

II.1.2.1. Freeware

Tetszőlegesen hosszú ideig ingyenesen használható tulajdonosi szoftver. Általában nem terjeszthető szabadon, nem engedélyezett a módosítása, zárt a forráskódja. A freeware nem egy üzleti modell, mint az alább bemutatott shareware (amely bizonyos korlátozások feloldásával fizetőssé válik), célja és haszna a gyártó számára közvetett: a gyártót népszerűsíti azzal, hogy az adott program teljesen ingyenes. Amennyiben ez hozzájárul egy brand ismertetéséhez, a gyártónak ez egyéb – fizetős – termékei értékesítése során ez által megtérülhet.

II.1.2.2. Shareware

Valamely időbeli vagy funkcionalitásbeli korlátozással ellátott, eredetileg szabadon terjeszthető, ingyenes tulajdonosi szoftver. A használat időbeli vagy funkcióbeli korlátozása tulajdonképpen azt a célt szolgálja, hogy a felhasználó az adott terméket kipróbálja – így ezeket a programokat trialware-nek, vagy demoware-nek is nevezik. A gyártó célja tehát a termék megismertetése annak érdekében, hogy a felhasználó megvásárolja a teljes verziót, amely időben és funkciókban korlátlan használatot tesz lehetővé. Üzleti célú (tehát a felhasználó oldalán profitorientált) felhasználásuk nem megengedett, zárt a forráskódjuk. Az elnevezés történeti eredetű, mivel a szabad terjesztésnek még az internet áttörése előtt volt jelentősége, amikor is a programokat még javarészt floppy lemezekre vagy CD-ROM-okon lehetett terjeszteni, ezért a shareware fejlesztője – ellentétben a kereskedelmi szoftverek licenceivel – arra biztatta a felhasználót, hogy a programot másolja le, és adja át másoknak is. Ma már a felhasználótól felhasználónak való átadás feleslegessé vált, tekintve, hogy egyazon forrásból bárki által letölthető egy program, az elnevezés azonban megmaradt (de mai tényleges tartalmát jobban kifejezi a trialware vagy a demoware kifejezés). Tartalmilag hasonló elnevezést tükröz, amikor egy szoftver korlátozott funkciókkal rendelkező verziója a „limited edition” elnevezést kapja – az ilyen szoftvernek a premium vagy deluxe edition verziói azok, amelyek teljes funkcionalitásúak, és amelyekért fizetni kell (illetve egy szójátékkal gyakran az ingyenes verziót „freemium”-nak nevezik).

II.1.2.3. Adware (ad-powered vagy advertising-supported software)

Reklámmal támogatott ingyenes, zárt forráskódú tulajdonosi szoftver. A licenrdj helyett a beépített reklámok finanszírozzák a gyártó fejlesztési és támogatási költségeit. Sok reklámmal támogatott szoftvernek van fizetős, reklámmentes változata – az utóbbi a licenc megvásárlásával, regisztráció útján érhető el. A reklámmal való támogatás a SaaS (software as a service) típusú webes alkalmazások tipikus üzleti modellje. Mivel ezek olyan szoftverek, melyek jellemzően nem telepítődnek a felhasználó gépére (legfeljebb egy interfész-alkalmazás), és maga a program a központi szerveren (a felhőben) található, ezért az ilyen szolgáltatások fenntartásának, működőképes üzleti modelljének biztosítása kifejezetten a reklám, éspedig ezen belül is a felhasználó egyedi fogyasztói szokásait mérni tudó és figyelembe vevő célzott reklám (kereső-szolgáltatások, közösségi portálok és VoIP-szolgáltatások).

II.1.2.4. Abandonware

Olyan tulajdonosi szoftver, amelynek fejlesztésével és támogatásával a gyártó felhagyott. Az ilyen szoftverek bizonyos értelemben technikailag elavultak, ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy használhatatlanok, pusztán azt, hogy fejlesztőjük szerint már nem piacképes, nem remél értékesítéséből anyagi hasznot. Az ilyen szoftvernek gyakran a forráskódja is megismerhetővé válik, a fejlesztő pedig gyakorlatilag felhagy az ezekkel kapcsolatos szerzői jogérvényesítéssel. Az abandonware léte azt a piaci törvényszerűséget ismerteti fel, hogy noha a szoftver védelmi ideje az irodalmi művekéhez hasonlatosan 70 év, szoftver esetében gyakorlatilag a szerzői jogi jogérvényesítés időtartama érdekmúlás következtében ennél mindig hamarabb lejár.

II.1.2.5. Patchware

Úgynevezett foltozás, olyan javító szoftverek, vagy szoftverelemek, amelyeket egy szoftver gyártója annak érdekében bocsát ki, hogy alapszoftverében ezzel valamely hibát, hiányosságot, működési zavart kijavítson.

II.1.2.6. Firmware

Hardverbe rögzített, többnyire kisméretű program vagy adatstruktúra, amely az adott elektronikai eszköz vezérlését végzi el.

II.1.2.7. Semi-free software

Egy igazán érdekes szoftverlicenc-kategória, amelyet sokszor hibridnek is neveznek, és akként ábrázolnak, hogy az valahol a tulajdonosi és a szabad szoftverek halmaza között helyezkedik el. A félszabad szoftverlicenc a magánszemély felhasználóknak megengedi a szoftver használatát, többszörözését, terjesztését, módosítását azzal a feltétellel, hogy ezen cselekményeket semmiképpen nem lehet jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás céljából folytatni. A vállalati, jogi személy általi felhasználás esetében azonban a szoftver használata, és bármely felhasználási cselekmény végzése már licencdíj-köteles. Az ingyenes és szabad verzió nyilvánvalóan a kereskedelmi felhasználás reklámjaként szolgál, a termék megismerhetőségét segíti elő (hasonlatosan a duál-licenc koncepciójához, amely nem egy önálló licenckategória, hanem általában szoftvertermék kétféle licenccel való forgalmazása, melyben a nem-kereskedelmi felhasználást egy erős copyleft licenccel védik, a kereskedelmi felhasználáshoz pedig valamilyen klasszikus tulajdonosi kereskedelmi EULA-t rendelnek). Indokolt mégis a tulajdonosi szoftverek kategóriájában elhelyezni, mert noha a nem-kereskedelmi felhasználás esetén még a forráskód megismerése is megengedett, alapvetően mégis fenntart magának a jogtulajdonos engedélyezési jogokat és díjigényt, ennél fogva a Free Software Foundation sem ismeri el szabad szoftvernek.

II. 2. Szabad szoftverek / nyílt forráskódú szoftverek

II. 2. 1. A szabad szoftver

A szabad szoftver olyan szoftver, amely a forráskódjával együtt terjeszthető, és olyan licencfeltételekkel kerül forgalomba, amelyek biztosítják a felhasználó számára a szabad tanulmányozás, módosítás és terjesztés lehetőségét. Az angol nyelvű szakirodalom mindig felhívja a figyelmet a szabad szoftvernek az ingyenes, de zárt forráskódú szoftvertől való

elhatárolására, mivel az angolban az azonos hangalak – a „free” – más jelentést takar a free software (szabad szoftver) és az ingyenes szoftver (freeware) esetében – utóbbit már bemutattuk a tulajdonosi szoftverek kategóriáján belül, így a különbséget nem kell részletesen magyarázni. A szabad szoftver propagandistáinak magyarázata szerint a free software-en egy metaforikus megközelítéssel nem az ingyen sört, hanem szólásszabadságot (illetve annak valamely fajta számítógépes programalkotásra alkalmazott megfelelőjét) kell érteni. A szabad szoftver lényegi eleme tehát a nyílt forráskódban, a tanulmányozás, az átdolgozás és a terjesztés szabadságában áll, nem jelent azonban feltétlenül ingyenességet, a terjesztés ugyanis megengedett akár ingyenesen, akár ellenérték fejében, vagy olyan fizetős szolgáltatásoknak a szoftverhez való hozzárendelésével, mint az ellenérték fejében nyújtott jótállás vagy támogatás.

A free software fogalmát Richard Stallmann alkotta meg 1985-ben, amikor megalapította a Free Software Foundation-t, és elindította a GNU projektet. Az FSF szabadszoftver-definíciója szerint a free software azért szabad, mert felhasználásuk nincs semmiféle engedélyhez kötve, így nem állnak tulajdonosi szoftverlicenckorlátozások alatt, nincs harmadik személyek beleegyezéséhez kötve a felhasználásuk, és eleve a kezdetektől fogva sem rendelkeztek ilyen kööttségekkel. Richard Stallmann emellett kidolgozta a copyleft-koncepciót is. Az FSF első hivatalos free software definíciója négy szabadságot jelölt meg: 1. a program bármely célból való szabad futtatása; 2. a program tanulmányozásának és módosításának szabadsága; 3. a program többszörözésének és továbbterjesztésének szabadsága, amellyel a szomszédoknak segítesz; 4. a program tökéletesítésének, és a javítások (újabb verziók) forgalomba hozatalának a szabadsága, amely az egész közösségnek a hasznára válik. Az utóbbi három szabadság gyakorlása a forráskód megismerhetőségét követeli meg.

II. 2. 2. Nyílt forráskódú szoftver

Az 1990-es években más csoportosulások is igyekeztek saját definíciót adni a szabad szoftvernek, illetve a nyílt forráskódú szoftvernek. Az open source meghatározás előzménye a Debian Free Software Guidelines által 1997-ben közzétett meghatározás. A nyílt forráskód definícióját az Eric S. Raymond és Bruce Perens kezdeményezésére létrehozott Open Source Initiative adta ki 1998-ban.

A szabad szoftver mozgalom és a nyílt forráskód mozgalom alapvető filozófiai különbségeinek ellenére az FSF által használt free software kifejezés és az OSI által használt nyílt forráskódú szoftver lényegében ugyanazokra a licencekre vonatkozik, néhány csekély kivétellel. Az FSF a filozófiai különbségek feloldásaként ezzel kapcsolatos nyilatkozatában inkább a lényegi egyezőségre mutat rá: a “nyílt forráskódú” szoftver kifejezést néhány ember olyan értelemben használja, amely többet is és kevesebbet is jelent a szabad szoftvernél. Nem teljesen ugyanaz a szoftver-kategória: elfogadnak néhány licencet, amelyet mi túlzottan korlátozónak tartunk, ám vannak olyan szabad szoftver licencek is, amelyeket ők nem fogadtak el. Mindazonáltal a kategóriák kiterjedésében megfigyelhető különbségek csekélyek: majdnem minden szabad szoftver nyílt forráskódú szoftver, és majdnem minden nyílt forráskódú szoftver szabad szoftver.

II. 2. 3. Szabad és nyílt forráskódú szoftver (FLOSS)

Az FSF álláspontja szerint a nyílt forráskódú szoftver nem tökéletes szinonimája a szabad szoftvernek, mivel a megnevezés nem hangsúlyozza ki a felhasználó szabadságát. Ezért alkották meg FLOSS szinonimát, amely feloldja a különbséget azzal, hogy a Free/Libre/Open Source Software kifejezés rövidítésével a szabadságot és a nyílt forráskódot is kellőképpen hangsúlyozza a megnevezésben, rámutatva arra, hogy lényegi különbség nincs a szabad és a nyílt forráskódú szoftverek között.

II. 2. 4. A szabad szoftverek és a nyílt forráskódú szoftverek listája

Mind a Free Software Foundation, mind az Open Source Initiative közzéteszi azon licencek listáit, amelyek megfelelnek saját definícióiknak. Bár igen sokféle licenc létezik, a szabad szoftverek / nyílt forráskódú szoftverek túlnyomó többsége az alábbi – legnépszerűbb – licencek valamelyike alá tartozik:

- GNU General Public License
- GNU Lesser General Public License
- BSD License
- Mozilla Public License
- MIT License
- Apache License
- Eclipse Public License

Az FSF listája nem kizárólagos: szabad szoftvernek minősülhet olyan licenc is, amelyről az FSF nem szerzett tudomást és nem vett fel a listájára. Ezzel szemben az OSI a listájára csak olyan licenceket vesz föl, amelyeket hozzá benyújtottak, és amelyeket megvizsgáltak és elfogadtak. Valamennyi nyílt forráskód licencnek meg kell felelnie a nyílt forráskód definíciónak ahhoz, hogy nyílt forráskódú szoftverként legyen elismerve az így licencelt szoftver. A szabad szoftver ezzel szemben egy kevésbé hivatalos besorolás, amely nem igényel hivatalos elismerést. Mindazonáltal azon szoftverek, amelyek egy olyan licenccel rendelkeznek, amely nem felel meg a szabad szoftver definíciójának, nyilvánvalóan nem tekinthetők szabad szoftvernek.

II. 2. 5. A szabad szoftverek kategóriái

- **Public domain** (közkincs) szoftver: a szerzői jogi védelem lejárt, az alkotást nem védették le copyright-tal, vagy a szerző a szoftvert eleve közkincsként hozta nyilvánosságra (olyan országban, amelynek jogrendje ezt megengedi). Mivel a public domain szoftvert nem védi a szerzői jog, ezért azt szabadon fel lehet használni, akár jövedelemszerzés céljából, akár nonprofit módon.
- **Permissive licences** (megengedő licencek) / **BSD-típusú licencek**: Leginkább a BSD operációs rendszerrel forgalmazott szoftverekre alkalmazzák őket: ezeket a licenceket copyleft-nek is nevezik, mivel nincsenek megszorítások a terjesztésükre vonatkozóan. A szerző csak azért tartja fenn szerzői jogait, hogy kizárja a jótállást (warranty) és megkülönböztető jelleget igényeljen a különböző átdolgozásoktól, de megengedi a további terjesztést és bármely módosítást, akár a zárt forráskódra való áttérést is.
- **Copyleft licencek**: A copyleft kifejezés egy angol szójáték, a copyright megfordításának az eredménye. A szójáték implicit jelentése az, hogy a jog adta eszközöket nem az adott szellemi termék terjesztésének gátlására, hanem a megkötések kiküszöbölésére használják fel, így garantálva a felhasználás szabadságát a módosított változatokra nézve is. Nagyjából olyan ez a megközelítés, mintha a szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogokat nem a szerzői jog, hanem a felhasználói jog irányából közelítenénk meg, utóbbinak tulajdonítva erősebb jogvédelmet és nagyobb jelentőséget. Szimbóluma a copyrightot jelképező © megfordítása, aminek azonban a jog nem tulajdonít jelentést. A copyleft licencek legprominensebb képviselője a GNU General Public License: a szerző

fenntartja szerzői jogait és engedélyezi a szabad terjesztést azzal a megkötéssel, hogy valamennyi terjesztési cselekménynek ugyanezen licenc alapján kell megtörténnie. A módosításokat és az átdolgozásokat is ugyanazon copyleft licenc alatt kell kiadni, ahányszor csak továbbadják annak eredményét, ha az csak egy részét is tartalmazza az eredeti alkotásnak. A copyleft licenceket viral – vírusszerű – licencnek is nevezik (mások szerint a viral licenc egy tágabb kategória, amelynek részét képezik a copyleft licencek). A viral licence olyan licenc, amely csak úgy engedélyezi származékos művek létrehozását, ha azok az eredeti licenccel kompatibilis licenc alatt kerülnek kiadásra. A vírusszerű jelzöt azért kapta, mert ezek a licencek önmagukat terjesztik, mivel önmaguk folytatólagos alkalmazását követelik meg a származékos művekre vonatkozóan is. Ez a jellegzetessége akkor okoz problémát, ha egy származékos művet kettő vagy több egymástól eltérő viral licence-szel rendelkező forrásból kívánja megvalósítani valaki, mivel a származékos művet nem lehet valamennyi licenccel ellátni. Noha a viral licence koncepciója alapvetően a szabad szoftverhez köthető, meg kell jegyezni, hogy sok tulajdonosi szoftvernek is van „viral” jellemzője – vagyis a licencszerződésnek olyan kikötése, amely a további felhasználást, átdolgozást ugyan nem zárja ki, de korlátozza az azokra kialakítható licencfeltételeket. Steve Ballmer Microsoft-vezérigazgató úgy tartja, hogy a GPL alkalmazhatatlan a kereskedelmi szektorban, mivel csak akkor használható, ha az annak nyomán létrejövő eredmény GPL licencet kap, így azt a rához hasonlítja, amely megfertőz minden szellemi alkotást, amellyel érintkezésbe lép.

II. 2. 6. Előnyök és hátrányok

A vállalati és kormányzati szféra ma ugyanolyan alternatívának tekinti a nyílt forráskódú szoftvereket, mint a zárt programokat. A vállalatok többsége használ már nyílt forráskódot, az okok között első helyen említve a szabad szoftverek alacsonyabb birtoklási költségét (TCO – total cost of ownership), gyártófüggetlenségét, nyílt szabványokon alapuló működését és korlátozás nélküli használatát. Bár a nyílt forráskód számos előnnyel jár, és ezeket már kormányzati szinteken is propagálják az EU-ban, nem árt megemlíteni annak bizonyos hátrányait, amelyek miatt a nyílt forráskódú szoftverekkel szemben a zárt forráskódú, és jellemzően kereskedelmi szoftverek továbbra is versenyképesek maradnak. Ilyenek a fejlesztés megakadásának lehetősége, a szerződésben vállalt gyártói támogatás hiánya, a felmerülő járulékos költségek mértéke (az előbbieket következményeként számos felmerülő

problémát magának a felhasználónak kell a saját költségén, saját maga által megbízott vagy foglalkoztatott informatikusokkal megoldania), továbbá mindenekelőtt a szavatosság hiánya, és általánosabb értelemben véve is a jogi felelősség hiánya (pl. ha a szoftver hibás működésével kárt okoz, azért sincs kit felelősségre vonni).

II. 2. 7. Jogi megítélés, jogi elismertség és kikényszeríthetőség

A nyílt forráskódú vagy szabad szoftverekre vonatkozó licencek jogi megítélése több aspektusból is ellentmondásos. Mindenekelőtt azért, mert maga a szabad szoftver mozgalom a szerzői jogi védelemmel szembenő gondolkodásból nőtt ki magát, jól kifejezi ezt a „copyleft” kifejezés is, amely egyértelműen a copyright terepén kívül kívánja helyezni magát. Ugyanakkor tudjuk, hogy csak az található teljesen a szerzői jog területén kívül, amit közkincsnek tekintünk, márpedig a free software halmazán belül csak egy kisebb halmazt jelent a public domain, következésképp és értelemszerűen mivel a free software / open source software mozgalom követői maguk is licenceket alkotnak, tulajdonképpen maguk is szabályok alkotásába fogtak, korlátokat emeltek (még ha másmilyeneket is, mint a szerzői jog), és voltaképp – mivel ezek követendő mitává váltak – szokásjogot alkottak. Ennek nyomán az egyik kihívás az, hogy meg kell kísérelni értelmezni az FSF, az OSI és a Creative Commons által listázott licenceket a jog nyelvén értelmezni. A másik tényező pedig annak gondos figyelemmel kísérése, hogy ez a sajátos szokásjogi joganyag hogyan implementálódik az élő jogba, mely jogrendszerben és mikor válik annyira elfogadottá, hogy arra bíróságok előtt hivatkozni lehet.

A szabad szoftver és a nyílt forráskód mozgalma egy fontos jogi mérföldkőhöz érkezett 2008-ban, amikor az Amerikai Egyesült Államok szövetségi fellebbviteli bírósága kimondta, hogy a szabad szoftver licencek jogilag kötelező feltételeket szabnak meg a szerzői alkotás felhasználására vonatkozóan, ennél fogva ezek kikényszeríthetőek a hatályos copyright law alatt. Ezért ha a végfelhasználó megsérti a licenfeltételeket, a felhasználási engedély megszűnik, ami azt jelenti, hogy az ilyen felhasználó megsértette a copyright-ot.

II. 2. 8. Néhány fontosabb szabadszoftver-licenc bemutatása

II. 2.8.1. GNU GPL

A GNU General Public License-t (rövid neve GPL, magyarul: GNU Általános Nyilvános Licenc) az FSF tervezte a GNU projekt programkódjaihoz. A GPL leginkább elterjedt változata, a GPLv2 1991-ben készült, de 2007 nyarán megjelent a GPLv3 verzió is. A GPL a legelső, és egyben a legelterjedtebb valóban szabad licenc. A GPL nemcsak, hogy szorosan kapcsolódik a szabad szoftvermozgalomhoz, de ez alapozta meg a mozgalom sikerét is. A licenc lényege – más szabad licencekhez hasonlóan –, hogy a mű szabadon terjeszthető (akár pénzért is), és szabadon módosítható, de a terjesztései és a módosítások kötelezően szintén GPL licenc alatt kell hogy megjelenjenek, így biztosítva, hogy a szabad tartalmakból készült bármilyen származékos mű is szabad maradjon. A GNU GPL ezzel szemben alapvetően jobbra alkalmatlan a kereskedelmi forgalomban való felhasználásra, mivel az abból származó bármely származékos művet is GNU GPL licenc alatt lehet csak továbbadni, vagyis biztosítani kell, hogy a származékos mű is ingyenes és nyílt forráskódú legyen.

II. 2.8.2. GNU LGPL

A GPL licencnek egy lazább, GNU Lesser General Public License nevű változata, melyet általában külső programkönyvtárakhoz használnak. A licenc lazább jellegét az adja, hogy a programkönyvtár módosítása esetén a forráskód megosztása (a GPL-hez hasonlóan) kötelező, ugyanakkor a programkönyvtárat használó alkalmazás maradhat zárt forrású, amennyiben a programkönyvtárat dinamikusan szerkesztik a programhoz.

A fő különbség a GPL és az LGPL között, hogy az utóbbi megengedi a munka összekapcsolását/linkelését (egy függvénytár/library esetén, 'használat') egy nem (L)GPL programmal, függetlenül attól, hogy az szabad szoftver vagy zárt forráskódú szoftver-e. A nem-(L)GPL program ekkor bármilyen feltételekkel terjeszthető, ha az nem továbbfejlesztett/leszármaztatott munka. Ha továbbfejlesztett/leszármaztatott munka, akkor a program licencének meg kell engednie a „változtatásokat a felhasználó saját igényeinek megfelelően és a visszafejtést ezen módosítások hibáinak keresése érdekében”. Azt, hogy egy munka, ami egy LGPL programot használ, továbbfejlesztett/leszármaztatott munka-e vagy

sem, több szempontból kell vizsgálni. Egy önálló futtatható állományt, amely dinamikusan kapcsolódik egy függvénytárhoz, például .so, .dll vagy hasonló állományhoz, általában nem tekintenek továbbfejlesztett/leszármaztatott munkának (ahogy az LGPL-ben meghatározták). Pontos meghatározása az "a munka, amely a függvénytárat használja". Lényeges, hogy ha ez egy "munka, ami a függvénytárat használja", akkor lehetővé kell tenni a szoftver összekapcsolását/használatát (linkelését) az LGPL-es függvénytár újabb változataival is. A leggyakrabban használt módszer "egy megfelelő megosztott függvénytár használata a linkeléshez". Hasonló ehhez egy statikusan linkelhető függvénytár elérhetővé tétele forráskódként vagy beépíthető objektumként.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy zárt forrású programok fejlesztői számára járható utat a dinamikusan (osztott módon, tipikusan .jar, .dll, .so, stb.) történő hozzáférés jelent bármely LGPL függvénytár/library tárgykódjának használata esetén. Statikus hozzáférés (egybefordítás/compiled) esetén ugyanis a függvénytár/library az alkalmazás részévé válik, így a teljes műre a GPL licenc szabályai vonatkoznak, melynek értelmében az alkalmazás forráskódja nem maradhat zárt.

II. 2.8.3. Apache

Az Apache egy megengedő (copyleft) licenc, amely nem zárja ki, hogy a származékos művek zárt forráskódú szoftverként legyenek licencelve, és ezek kereskedelmi szoftverként is licencelhetők. A szerző csak azért tartja fenn szerzői jogait, hogy kizárja a jótállást (warranty) és megkülönböztető jelleget igényeljen a különböző átdolgozásoktól, de megengedi a további terjesztést és bármely módosítást, akár a zárt forráskódra való áttérést is. Az Apache licenc fontosabb feltételei: Minden származékos műhöz mellékelni kell a licenc egy példányát. A módosított fájlokat olyan értesítéssel kell ellátni, amelyből kiderül, hogy ki módosította őket. A származékos mű forrásául szolgáló verzióra vonatkozó minden szerzői jogi, szabadalmi, védjegyoltalmi figyelmeztetést meg kell tartani. Amennyiben a szoftver eredetileg is tartalmazott egy NOTICE szöveges fájlt, úgy ilyen szöveges fájlt a származékos műnek is tartalmaznia kell. A származékos mű egészét saját, egyedi licenccel lehet ellátni.

II. 2.8.4. BSD

Az Apache-hoz hasonlóan egy megengedő licenc. A szoftvernek a használata, terjesztése – eredeti formában vagy módosítva – megengedett akár gépi, akár forráskódban, feltéve, hogy a következő feltételek teljesülnek. A forráskód minden egyes újraértékesítésének a dokumentáción vagy egyéb mellékelt anyagon tartalmaznia kell a fenti szerzői jogi értesítést, a feltételek jelen listáját, valamint az alábbi felelősségkizáró klauzúlát. Sem a szerzői jogi jogosult sem közreműködőinek neve nem használható a jelen szoftverből származtatott művek támogatására és promotálására a jogosult előzetes írásos engedélye nélkül. „A jelen szoftvert a szerzői jogi jogosult és közreműködői „ahogy van” formában szolgáltatják, bármely fajta kifejezett vagy bennefoglalt szavatosság vagy jótállás nélkül, így többek közt nem terjed ki a szavatosság értékesíthetőségre való alkalmasságra, vagy valamely egyedi cél elérésére való alkalmasságra. A szerzői jogi jogosultak és közreműködők semmilyen körülmények között nem felelősek semmilyen közvetlen, közvetett, véletlen, különleges vagy következményi kárért (beleértve – de nem kizárólag – a következőket: helyettesítő termékekről vagy szolgáltatásokról való gondoskodás, használatkiesésből, adatvesztésből és elmaradt haszonból eredő kár, üzemzavar) – függetlenül attól, hogy a károsodás milyen felelősségelméleti rendszer hatálya alatt következett be, akár kontraktuális felelősség, akár jogszabályon alapuló felelősség, akár kártérítési felelősség (beleértve a gondatlanságból eredőt) értendő alatta, amennyiben az bármely módon a jelen szoftver használatából ered, mégha az adott károsodásra irányuló figyelmeztetés is került átadásra.

II. 2.8.5. Eclipse Public License

Az EPL-lel licencelt szoftver szabadon többszörözhető, továbbfejleszhető és terjeszhető nyílt forráskódban. A szoftver vagy az abból származtatott mű gépi kódban (tehát forráskód átadása nélkül) egyéb – saját - licenc alatt terjeszhető, feltéve, hogy az egyéb licenc összhangban áll az EPL licenccel. Ilyen esetben a saját licencnek teljes felelősségkizárást kell tartalmaznia valamennyi szavatossági és jótállási felelősség alól, teljes mértékben ki kell zárnia bármely nemű kártérítési felelősséget, tájékoztatást kell tartalmaznia az egyedi licencfeltételeket alkalmazó fejlesztő személyéről, valamint arról, hogy tőle vagy közreműködőjétől milyen méltányolható módon lehet beszerezni a forráskódot. Amennyiben

a program továbbfejlesztését és terjesztését egy üzleti közreműködő (commercial contributor) végzi, úgy tehet vevői felé szavatossági és jótállási nyilatkozatot, de kizárólag a saját felelősségére, és köteles valamennyi korábbi közreműködőt bármely kártól mentesíteni, amely őt a szoftvert kereskedelmi forgalomban megszerző személy részéről érheti.

II. 2.8.6. MIT License

Kifejezetten megengedő licenc, semmi nem korlátozza sem a származékos mű kereskedelmi értékesítését, sem pedig zárt forráskódú programként való licencelését. Az egyetlen feltétel az, hogy a szoftver valamennyi továbbfejlesztett, illetve terjesztett, továbbértékesített példányán szerepelnie kell az alábbi figyelmeztetésnek: „A jelen szoftvert „ahogy van” formában szolgáltatjuk, bármely fajta kifejezett vagy bennefoglalt szavatosság vagy jótállás nélkül, így többek közt nem terjed ki a szavatosság értékesíthetőségre való alkalmasságra, valamely egyedi cél elérésére való alkalmasságra, továbbá arra sem, hogy jogsértő jellegtől mentes lenne. A szerzők és a szerzői jogi jogosultak semmilyen körülmények között nem felelősek semmilyen olyan igényért, kárért vagy egyéb követelésért, eredjen az akár szerződéses, akár kártérítési, vagy egyéb jogviszonyból, amely a szoftver használatából, a szoftverrel való kereskedésből származik, vagy egyéb módon a szoftverrel áll összefüggésben.

II. 2.8.7. Mozilla Public License

Gyenge copyleft licenc. Szabadon többszörözhető, terjeszthető, módosítható. Díj számítható fel supportért, jótállásért, egyéb járulékos szolgáltatásért. Az MPL alatti program forráskódjának módosított változatában is MPL alatt kell maradnia, nyílt forráskódúnak kell lennie. Kombinálható más kódokkal, a többi kód lehet akár más nyílt forráskódú licenc, akár kereskedelmi licenc.

Felhasznált irodalom:

Dudás Ágnes: A szoftver szerzői jogi védelme

Gross Balázs: A szoftver-licencszerződések típusai

Kiss Norbert: Szoftverjog és biztonság

Telek Eszter: A szoftverfelhasználási szerződések elmélete és gyakorlata, avagy végfelhasználók és szoftvergyártók háborúja

Internetes források:

<http://www.gnu.org/philosophy/categories.html>

<http://www.gnu.org/philosophy/free-sw.hu.html>

http://en.wikipedia.org/wiki/Free_and_open-source_software

http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_free_software

http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_software_licenses

<http://www.gnu.hu>

<http://gnu.hu/gpl.html>

<http://www.apache.org/licenses/LICENSE-2.0>

<http://opensource.org/licenses/BSD-3-Clause>

<http://gnu.hu/lgpl.html>

<http://opensource.org/licenses/EPL-1.0>

<http://opensource.org/licenses/MIT>